

DOI: 10.33766/2786-9156.105.328-341

УДК: 343. 98

*Кривопуск О. Г., викладач кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)*

e-mail: krivopusk.and@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4889-5205>

ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛІСНОГО НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ

Статтю присвячено комплексному аналізу поглядів учених щодо криміналістичної профілактики злочинів, пов'язаних із вчиненням злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною. Наголошено, що в наукових колах тривають численні дискусії щодо поняття криміналістичної профілактики, її структури тощо. Указано на необхідності визначення концепції криміналістичної профілактики злочинів, пов'язаних із вчиненням злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною з метою вирішення ряду теоретичних і практичних завдань, що виникають під час розслідування вказаних злочинів. У дослідженні зазначено, що в основу профілактичної діяльності більшість учених покладає дії із запобігання та припинення кримінального правопорушення, а також встановлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення. Натомість, враховуючи специфіку вказаного виду злочину, зауважено, що не менш важливим завданням є застосування заходів інформаційного характеру та заходів впливу на поведінку осіб, які схильні до протиправної поведінки з метою недопущення вчинення злочинів вказаної категорії в майбутньому.

На підставі проведеного аналізу конкретизовано детермінанти, типові для вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною. За результатами проведеного дослідження запропоновано перелік найбільш дієвих профілактичних заходів, які окремо або сукупно дозволять зменшити кількість вчинюваних злочинів зазначеної категорії.

Автором сформульоване власне бачення щодо подальшого дослідження та використання в практичній діяльності основних аспектів криміналістичної профілактики злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною, а також окреслено основні профілактичні заходи, що застосовуються уповноваженими особами в процесі досудового розслідування кримінальних проваджень, які мають ознаки злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною.

Ключові слова: злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною, досудове розслідування, криміналістична профілактика, причини та умови, що сприяють вчиненню злочину, дитина.

Постановка проблеми. Відповідно даних, відображених у Єдиному звіті про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування, у 2019 році було розпочато 1 270 кримінальних проваджень, у 2020 році – 1 322, у 2021 році – 1 166 кримінальних проваджень, у 2022 році – 759, у

2023 році – 72 кримінальних провадження за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого статтею 166 Кримінального Кодексу України [1]. При тому кількість проваджень, направлених до суду, залишається незначною, зокрема, у 2019 році до суду направлено 77 обвинувальних актів (6,06 %), у 2020 – 60 (4,54 %), у 2021 – 43 обвинувальних акти (3,69 %), у 2022 – 33 (4,35 %), а у 2023 році – лише 7 (9,72 %). Таким чином, середній показник закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом становить 4,79 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних проваджень, кваліфікованих за ст. 166 КК України.

Кількість розпочатих кримінальних проваджень за фактами вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною дає змогу зробити закономірний висновок про недосконалість механізму профілактичної діяльності в даному напрямі та необхідності більш ґрунтовного дослідження вказаного питання.

Окрім цього, на сьогодні існує безліч думок щодо сутності та методів криміналістичної профілактики злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною. Не існує уніфікованого джерела інформації, яке б містило систематизовані дані про причини та умови, що сприяють вчиненню даного злочину, а також щодо профілактичних заходів, які застосовуються правоохоронними органами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження склали роботи Н. В. Павлової, В. С. Березняка, К. О. Чаплинського, В. А. Журавля, Є. П. Іщенко, В. С. Кузьмичова, М. М. Єфімова, В. М. Плегенця, М. В. Салтєвського, Р. Л. Степанюка, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, Є. С. Усової та інших науковців. Проте, слід зазначити, що низка актуальних питань щодо профілактики злочинів досліджуваної нами категорії залишилися невирішеними.

Формулювання цілей. Метою статті є визначення основних профілактичних заходів, які застосовуються уповноваженими особами при розслідуванні злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною, на основі аналізу спеціальної літератури та узагальнення результатів судово-слідчої практики.

Виклад основного матеріалу. Будучи прихильниками точки зору таких учених, як А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, В. В. Тіщенко та інших, які до елементів окремої криміналістичної методики пропонують включати профілактичну діяльність слідчого, проте, з огляду на особливості складу злочину, передбаченого ст. 166 КК України, можна погодитись із позицією М. М. Єфімова, котрий вважає, що профілактична функція повинна виконуватись незалежно від служби, у якій працює той чи інший правоохоронець, а також незалежно від його посади [2, с. 342]. Тому профілактична діяльність є складовою частиною криміналістичної діяльності, яка здійснюється слідчими, оперативними працівниками, прокурорами, експертами в процесі розкриття та розслідування злочинів та вивчається криміналістикою [3, с. 124].

Проблема в тому, що станом на тепер профілактична діяльність не регулюється чинним законодавством, відповідно, не встановлюється обов'язок здій-

снювати дії, направлені на усунення детермінуючих факторів вчинення злочину. Проте, у ст. 91 КПК України, серед обставин, які підлягають доказуванню, на слідчого покладається обов'язок встановлення події кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення) [4].

До того ж, як справедливо наголошує В. О. Малярова, у процесі досудового розслідування слідчий зобов'язаний виявити обставини, що сприяли вчиненню злочину, адже без цього неможливо встановити коло інших обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України). Заразом слідчий вправі поінформувати про виявлені обставини зацікавлених суб'єктів [5, с. 348].

Щодо профілактичної діяльності, як складової методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, слушною є думка В. А. Журавля, який до напрямів профілактичної роботи в ході досудового розслідування відносить такі: 1) попередження ймовірної, запобігання реально можливій і припинення розпочатої злочинної діяльності з боку осіб, обвинувачених (підозрюваних) у вчиненні конкретного злочину; 2) установа причин конкретного злочину та вжиття заходів щодо їхнього усунення; 3) установа умов, що сприяли вчиненню конкретного злочину та вжиття заходів щодо їхнього усунення; 4) узагальнення криміногенних чинників, установлених під час розслідування за однорідними кримінальними справами, і подання пропозицій щодо їхнього усунення до відповідних органів та установ [6, с. 28], із чого видно, що напрями криміналістичної профілактики в основному розглядаються через необхідність встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, а також через заходи їх запобігання.

Зважаючи на результати проведеного опитування працівників Національної поліції (256 слідчих), які брали безпосередню участь у розслідуванні злочинів, передбачених ст. 166 КК України, можна зазначити, що 87 % опитаних також заявили про необхідність встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення. При тому 83 % вказали, що встановлена під час досудового розслідування інформація про детермінанти злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною дає змогу зробити висновки про спосіб вчинення злочину, його обстановку й умови, слідову картину та особу злочинця.

Як систему заходів, що спрямовані на запобігання, виникнення і поширення негативних процесів (хвороб, злочинності тощо), визначає профілактику й тлумачний словник української мови [7, с. 541].

У контексті даної проблематики слід зауважити, що криміналістична профілактика нерідко ототожнюється з профілактикою в кримінологічному аспекті, оскільки більшість елементів, які входять до структури кримінологічної та криміналістичної характеристики злочину за етимологічними ознаками мають схожість. Утім, досліджуючи проблемні питання профілактичної діяльності в структурі криміналістичної методики, Г. Ю. Нікітіна-Дудікова зазначає, що кримінологічна профілактика акцентує увагу на профілактику злочинності як

явище та визначає теоретико-методологічні засади профілактичної діяльності. Натомість розробкою практичного інструментарію профілактичної діяльності слідчого, прокурора, експерта, судді займається криміналістика [8, с. 587].

Своєю чергою, А. Ф. Волобуєв, досліджуючи питання криміналістичної профілактики зауважив, що максимальний ефект профілактичної діяльності правоохоронних органів досягається тільки тоді, коли вона органічно поєднується з економічними, соціальними, правовими й організаційними заходами запобігання злочинності в масштабах країни [9, с. 12].

Розглядаючи профілактичну діяльність у контексті криміналістичної науки, варто виділити й позицію В. Ю. Шепітька, який під профілактикою злочинності пропонує розглядати комплекс заходів, спрямованих на виявлення, обмеження, усунення чи нейтралізацію криміногенних факторів, які детермінують злочинність у цілому й окремих злочин ще до того, як вони призведуть до суспільно небезпечних діянь чи наслідків [10, с. 171]. Зі свого боку Г. А. Матусовський під криміналістичною профілактикою визначав діяльність уповноважених суб'єктів і напрям наукових досліджень, який базується на загальних кримінологічних рекомендаціях по встановленню причин та умов, що сприяють конкретним злочинам, вжиттю спеціальних криміналістичних заходів для їх профілактики, запобігання й припинення [11, с. 33].

На підставі викладеного можна дійти закономірного висновку про те, що для успішного здійснення заходів криміналістичної профілактики злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною першочерговим завданням правоохоронців є встановлення причин та умов, які сприяють вчиненню злочинів даної категорії.

Досліджуючи причини злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, у своєму дослідженні Є. С. Усова, виділяє такі групи факторів, притаманних саме цій категорії злочинів: соціально-економічні фактори; культурно-психологічні; правові; організаційно-управлінські [12, с. 7]. Проаналізувавши роботи автора, можна зробити висновок, що до основних безпосередніх соціально-економічних факторів вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною належать сімейне неблагополуччя (алкоголізм, конфлікти, насильство в сім'ї), а також матеріальна незабезпеченість родини та безробіття. До культурно-психологічних детермінант слід віднести низький культурний, моральний та освітній рівень осіб, що вчиняють даний вид злочину; недоліки сімейного виховання; педагогічна неспроможність виховувати дитину з боку батьків або інших осіб, на яких покладений обов'язок опіки чи піклування; поширеність правового нігілізму; поширеність насильства в засобах масової інформації.

Водночас правові та організаційно-управлінські фактори можуть полягати у відсутності законодавчого визначення окремих термінів, що становлять понятійний апарат зазначеної норми. Зокрема, у диспозиції статті 166 КК України не розкрито значення поняття «тяжкі наслідки», що призводить до його довільного тлумачення і збільшення ролі суб'єктивного фактору при винесенні вироків суду та призначенні покарання. У цьому розрізі Є. С. Усова стверджує, що в 95 %

випадків до осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 166 КК, застосовано ст. 75 КК, що обумовлено наявністю в санкції ст. 166 КК лише двох (досить суворих) видів покарань: обмеження та позбавлення волі. Це призводить до фактичної безкарності злочинних діянь осіб, які звільняються від відбування покарання з випробуванням, унеможливує досягнення цілей кримінального покарання, і, що найважливіше, не дозволяє усунути небезпеку, яка загрожує дітям, що постраждали від злочинів, вчинених їхніми батьками або особами, котрі їх замінюють [12, с. 7, 8]. Звісно, окреслені фактори, які сприяють вчиненню злісного невиконання, не є вичерпними. При всьому, необхідно наголосити, що детермінантами злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною притаманне поєднання двох чи більше факторів, а іноді й тих, які перебувають за межами одnorідної групи.

Конкретизуючи причини вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною, що проведене завдяки аналізу 128 вироків суду, встановлено, що найпоширенішими детермінантами злочинної поведінки виступають:

- зловживання алкогольними напоями та/або наркотична залежність злочинця (87 %);
- несприятливе економічне становище в державі та високий рівень безробіття (82 %);
- воєнна агресія РФ та перебування окремих територій під окупацією (72 %);
- низький рівень правової освіти населення (75 %);
- недосконалість механізму забезпечення захисту прав дитини та відсутність дієвого механізму реагування на факти неналежного виконання батьківських (опікунських) обов'язків (74 %);
- неналежне (формальне) ставлення до виконання службових обов'язків з боку працівників соціальних служб, органів державної влади та місцевого самоврядування (69 %);
- бюрократичність процесів реагування та вжиття заходів захисту прав дітей та підопічних осіб (71 %);
- недостатній контроль сімей, які перебувають під наглядом з боку підрозділів ювенальної превенції Національної поліції (62 %);
- фактична безкарність осіб, які вчинили злочин (59 %).

Серед основних засобів, направлених на встановлення причин, які сприяли вчиненню злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною, є проведення слідчих (розшукових) дій, особливо тих, які направлені на одержання інформації з особистісних джерел.

Найбільш повну інформацію, яка розкриває обставини, що сприяли вчиненню злочину, на наш погляд, можна отримати в ході допиту підозрюваного, свідків або потерпілого. У ході допиту вказаних осіб слідчий має змогу встановити спосіб вчинення злочину; проміжок часу, протягом якого здійснювались дії, що призвели до тяжких наслідків; умови проживання потерпілого; способи маскування злочину; обставини, під впливом яких у підозрюваного було сформовано протиправну поведінку; реакцію злочинця на зауваження та заходи

впливу з боку суспільства та представників соціальних служб; дії сторонніх осіб, направлені на перешкодження злочинної діяльності; обстановку, у якій потерпілому було завдано шкоду та інші відомості, які деталізують інформацію про вчинений злочин.

За результатами проведеного опитування слідчих Національної поліції (256 респондентів) встановлено, що 94 % опитаних визначили основним джерелом одержання відомостей про детермінанти злочину інформацію, отриману в ході допиту підозрюваного. Своєю чергою, 89 % респондентів наголосили на доцільності отримання вказаної інформації в ході допиту потерпілого (у разі можливості проведення даної слідчої (розшукової) дії за його участі). 75 % опитаних слідчих зазначили, що допит окремих категорій свідків (родичів, знайомих, сусідів та ін.) під час розслідування також дозволяє зробити висновки про детермінанти вчинення злочину.

На важливості інформації, що отримана в ході допиту, яка відіграє профілактичну функцію, наголошує й С. В. Томин. Учений зазначає, що під час допиту, крім суспільно-політичної та кримінологічної характеристики, можна встановити (1) сукупність причин та умов, які зумовили вчинення злочину; (2) обставини, які сприяли використанню засобів приховання злочинів; (3) роль потерпілого у виникненні та розвитку криміногенної ситуації; (4) вину допитуваного чи інших конкретних осіб у штучному створенні умов, які полегшують вчинення злочину; (5) способи і засоби вчинення злочину, його маскування, особливо якщо злочин тривалий. При тому автором звертається увага на важливості профілактичного значення допиту підозрюваного, який визнає свою вину та розкаюється у вчиненому. Така позиція пояснюється тим, що підозрюваний буде сприяти встановленню змісту умислу, мотивів та мети злочину, з'ясуванню умов формування в нього антисуспільної установки та умов, що сприяли йому під час вчинення злочинів [13, с. 322-323].

Причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, можна виявити й під час проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних джерел. Серед них одним із найважливіших є огляд місця події. У ході цієї процесуальної дії можуть бути виявлені матеріальні сліди, а окремо – огляд технічних засобів потерпілої чи в подальшому електронні (цифрові) сліди в злочинця [8, с. 589]. За результатами проведеного огляду слідчим фіксуються відомості про умови проживання потерпілого, наявність джерел підвищеної небезпеки, інші відомості в залежності від слідчої ситуації. Ця інформація може бути використана для попередження вчинення в майбутньому аналогічних злочинів, а також для вжиття заходів, направлених на надання допомоги потерпілому. Інформація про детермінанти злочину може бути використана для їх усунення шляхом направлення інформаційних повідомлень (звернень) до ювенальної превенції, служби у справах дітей, органів державної влади та місцевого самоврядування, а також для вжиття заходів, спрямованих на усунення причин та умов злочинів.

Важливим джерелом інформації про детермінанти злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною є відомості про особу злочинця. Так Ганс Гросс

ще в кінці XIX сторіччя пропонував розслідувати та розкривати злочин через пізнання особи, яка його вчинила, докладати значних зусиль саме до вивчення особи злочинця. Він пропонував декілька способів пізнання особи: аналіз попередніх кримінальних справ з цим обвинуваченим; напружену увагу під час допитів і невпинне прагнення проникнути в душу обвинуваченого; прості, буденні відносини з людьми [14, с. 45-47]. Відомості про особу злочинця можуть бути використані як у науці, так і в практичній діяльності, зокрема під час розроблення та реалізації заходів профілактики кримінальних правопорушень, розроблення версій, підготовки та безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій. Поведінка людини багато в чому залежить від її статусу в суспільстві, тому соціальні прояви є необхідними для вивчення особистості злочинця [16, с. 182]. На наш погляд, особливо важливого значення запропонований підхід набуває в процесі розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною, оскільки наявність вичерпної інформації про соціальні прояви злочинця дозволяють вжити дієві заходи профілактичного характеру, зокрема впливу на поведінку осіб, які схильні до протиправної поведінки з метою недопущення вчинення злочинів вказаної категорії в майбутньому.

Оскільки злочини досліджуваної нами категорії безпосередньо пов'язані із взаємовідносинами в сім'ї, на наш погляд, слухною є позиція С. В. Томина та О. А. Липака, які наголошують на тому, що значний вплив на вчинення особою злочину мають загальні моральні цінності сім'ї. Мова йде, перш за все, про наявність чи відсутність у сім'ї джерел антисуспільних, аморальних явищ, а також про систему моральної орієнтації, про систему цінностей, яка проявляється в повсякденній поведінці батьків. При тому авторами на підставі проведеного аналізу причин негативного впливу сім'ї на виховання дітей запропоновано поділити сім'ї, у яких: 1) батьки не хочуть виховувати своїх дітей у дусі поваги до моральних та правових норм, хоча можуть це робити та мають для цього всі можливості; 2) батьки не можуть повною мірою здійснювати правильне їх виховання (через зайнятість, хворобу, тимчасову відсутність і т. ін.), попри власне бажання і вміння це робити; 3) батьки не вміють виховувати дітей (через відсутність педагогічної та загальної культури й т. ін.) [15, с. 276].

Таке твердження підкріплюється даними, отриманими під час дослідження матеріалів кримінальних проваджень, які було розпочато за фактом вчинення злочину, передбаченого ст. 166 КК України. Зокрема, переважна більшість злочинців є жінки, які мають досить низький освітній та інтелектуальний рівень, що підтверджується дослідженням вироків судів загальної юрисдикції, відповідно до якого в 76 % засуджених осіб, за результатами проведення в ході досудового слідства судово-психіатричних експертиз, було встановлено інтелектуальне зниження в мисленні та обмежений кругозір.

Перейдемо до розгляду профілактичних заходів, які доцільно проводити в провадженнях щодо злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною. Серед основних профілактичних заходів, направлених на зменшення кількості вчинюваних злочинів, кваліфікованих як злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлено опіка чи піклування, варто

звернути увагу на необхідності внесення змін до ст. 166 КК України. Так, на думку Є. С. Усової, внесення відповідних змін, зокрема розкриття в диспозиції значення визначення «тяжкі наслідки» дозволить зменшити випадки його довільного тлумачення та знизити кількість випадків суб'єктивного тлумачення вказаної норми на практиці [12, с. 16]. Також, на наш погляд, виключення терміна «злісний» у диспозиції статті дозволить вирішити низку проблемних питань, з якими стикаються службові особи органів досудового розслідування, зокрема: правильно кваліфікувати дії злочинця; уникнути різного (суб'єктивного) тлумачення даної норми.

З метою підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, щодо попередження вчинення злочинів, передбачених ст. 166 КК України, потребує удосконалення механізми взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та Національної поліції України. За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що лише 14,29 % сімей, у яких було вчинено злочин, перебували на обліках у відповідних соціальних службах. Розробка дієвого механізму, направлено на виявлення осіб, які схильні до вчинення вказаної категорії злочинів, постановка їх на відповідні обліки та систематична робота з такими сім'ями дозволить досягти зменшення кількості вчинюваних злочинів у зв'язку із вжиттям заходів профілактичного впливу по відношенню до осіб, які потенційно можуть вчиняти протиправні дії. Соціальна робота з такими сім'ями може включати профілактичну діяльність з боку працівників ювенальної превенції Національної поліції України; психологічна допомога батькам, які опинились у складних життєвих ситуаціях; вироблення механізму лікування батьків (членів сім'ї) від алкогольної та/або наркотичної залежності тощо.

На наш погляд, не менш важливу роль у контексті запобігання вчиненню злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною, відіграють заходи інформаційного характеру. Відповідні заходи можуть бути направлені як на осіб, які вчинили злочин (або схильні до його вчинення), так і на осіб, які можуть стати жертвами вказаного злочину. На думку К. О. Чаплинського, Н. В. Павлової та В. С. Березняка, віктимологічний напрям розв'язує одну з проблем теорії та практики запобігання злочинності, сприяє виробленню комплексу заходів запобігання злочинам. Зокрема, ефективність віктимологічної профілактики полягає в тому, що вона є системою запобіжних заходів, спрямованих на забезпечення особистої безпеки потенційних жертв злочинів шляхом підвищення загального рівня культури, правосвідомості [17, с. 261]. Найдієвішими, відповідно, інформаційного характеру можуть виступати (1) заходи в закладах освіти, метою яких є інформування дітей про можливі способи вчинення злочину, передбаченого ст. 166 КК України; (2) поширення в ЗМІ, зокрема інтернет-виданнях матеріалів про факти вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною; (3) поширення контактної інформації про органи та соціальні служби, які уповноважені на здійснення заходів, направлених на захист прав дітей; (4) поширення інформації про можливість надання психологічної та правової

допомоги сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах; (5) інші заходи, направлені на усунення детермінуючих факторів.

Водночас, організаційно-управлінськими засобами криміналістичної профілактики у контексті вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною доречно вказати на вдосконалення механізму взаємодії між підрозділами Національної поліції, зокрема слідчих із представниками ювенальної превенції та дільничних офіцерів. Належним чином організована взаємодія дозволяє забезпечити дієвий механізм реагування на інформацію, яка отримана в ході досудового розслідування, шляхом постановки сімей на відповідні обліки служб у справах дітей, а також вжиття заходів щодо усунення детермінуючих факторів вчинення злочинів даної категорії. Також на підставі інформації, отриманої від представників ювенальної превенції та/або дільничних офіцерів про факти можливого вчинення злочинів, передбачених ст. 166 КК України, можуть бути ініційовано початок досудового розслідування кримінального провадження. Взаємодія органів поліції, як між собою, так і з соціальними службами щодо запобігання вчиненню злочинів проти дітей повинна базуватися на принципах: (1) своєчасності обміну інформацією про будь-які ознаки ризику вчинення злочинів проти дітей, зокрема про випадки злісного невиконання батьками своїх обов'язків, жорстокого поводження з дитиною, залишення неповнолітнім школи (інших навчальних закладів), пропусків занять без поважних причин, присутності на заняттях зі слідами тілесних ушкоджень тощо, вживання дитиною алкоголю та/або наркотичних засобів; (2) взаємодоповнюваності зусиль органів Національної поліції та соціальних служб для ефективного реагування на випадки ризику вчинення злочинів проти дітей або підпічних осіб; (3) пріоритетності інтересів дитини при прийнятті рішень щодо запобігання вчиненню злочинів проти дітей.

Пропонуємо окремо розглянути профілактичні засоби, які застосовуються під час проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій. Окрім встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, слідчим може здійснюватися вплив на поведінку особи шляхом роз'яснення підозрюваному наслідків вчинення ним протиправних дій та попередження про наслідки в разі відмови припинення протиправної поведінки.

Серед основних профілактичних засобів, які застосовуються слідчими в ході проведення досудового розслідування, можна також виділити застосування запобіжних заходів. За результатами проведеного нами аналізу судово-слідчої практики встановлено, що в справах про злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною у 68 % кримінальних проваджень до підозрюваного застосовуються запобіжні заходи. Причому, найчастіше (28 %) обирається запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання. Тримання під вартою, як вид запобіжного заходу, застосовується у 23 % проваджень. Найрідше (17 %) слідчі звертаються до слідчого судді з клопотаннями про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. У контексті профілактики вчинення злочинів даної категорії застосування слідчим запобіжних заходів спрямоване не тільки на забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків, а й на

запобігання спробам підозрюваного вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжувати кримінальне правопорушення, у якому він підозрюється.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень, розпочатих за фактами вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною, можна виокремити такі профілактичні заходи, які застосовуються для попередження вчинення даного виду злочинів: проведення слідчих (розшукових) дій із метою встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину (84 %); збирання та аналіз інформації про детермінанти вчиненого злочину (72 %); внесення змін до чинного законодавства, зокрема ст. 166 КК України (48%); проведення інформаційних кампаній серед дітей, з метою зниження рівня латентності злочинів даної категорії (74 %); висвітлення у ЗМІ (електронних виданнях) інформації про діяльність Національної поліції та соціальних служб, направленої на забезпечення прав дітей (65 %); проведення заходів, направлених на виявлення фактів, які можуть свідчити про готування або безпосереднього вчинення злочину (74 %); проведення слідчих (розшукових) дій за участю злочинця та застосування до нього заходів забезпечення кримінального провадження (запобіжних заходів) (89 %); звернення слідчого з відповідними повідомлення про причини та умови, які сприяли вчиненню злочину, до представників ювенальної превенції та/або служби у справах дітей (69 %); розробка методичних рекомендацій, з урахуванням сучасних наукових підходів, щодо вдосконалення процесу розслідування злочинів, передбачених ст. 166 КК України (58 %).

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна сказати, що профілактична діяльність під час проведення досудового розслідування являє собою комплекс заходів соціально-психологічного, інформаційно-виховного, організаційно-управлінського та правового характеру. Встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною, є одним із головних та першочергових завдань слідчого, що дозволить забезпечити максимальну ефективність профілактичних заходів, у залежності від слідчої ситуації. Отримання інформації про детермінанти злочину головним чином досягається шляхом проведення слідчих (розшукових) дій.

Відомості про особу злочинця дозволяють обрати найбільш дієві заходи профілактичного характеру, зокрема впливу на поведінку осіб, які схильні до протиправної поведінки, з метою недопущення вчинення злочинів вказаної категорії в майбутньому.

Суб'єктами профілактичної діяльності у провадженнях щодо злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною можуть виступати, окрім слідчих Національної поліції, представники ювенальної превенції, дільничні офіцери поліції, посадові особи служби у справах дітей та органів державної влади та місцевого самоврядування.

У подальшому питання криміналістичної профілактики злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною повинні досліджуватись як ученими-криміналістами, так і вченими з інших галузей юриспруденції.

Використані джерела:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіційний сайт Офісу генерального прокурора*: вебсайт URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення 03.02.2024).
2. Єфімов М. М. Теоретичні та практичні засади методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро. 2021. 514 с.
3. Томин С. В. Об'єкт та предмет профілактики кримінальних правопорушень як окремого вчення криміналістики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (12). С. 123-127.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Офіційний сайт Верховної ради України*: вебсайт URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (дата звернення: 03.01.2024).
5. Малярова В. О. Розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: теорія та практика: моногр. / за ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор. НАПрН України С. М. Гусарова. Харків: Диска плос, 2013. 422 с.
6. Журавель В. А. Профілактичні заходи слідчого в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 24-31.
7. Новий тлумачний словник сучасної української мови / уклад.: І. О. Радченко, О. М. Орлова. Київ : Голяка В. М., 2010. 768 с.
8. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Профілактична діяльність у структурі криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 5. С. 586-590.
9. Профілактична діяльність слідчого при розслідуванні злочинів: Лекція для всіх форм навчання. Уклад. А. Ф. Волобуєв. Харків : НУВС, 2003. 24 с.
10. Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів. *Проблеми законності* : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 93. С. 168-174.
11. Матусовский Г. А. Проблеми розвитку криміналістичної профілактики. *Актуальні проблеми криміналістики*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25-26 вересня 2003 р.) Харків, 2003. С. 38-41.
12. Усова Є. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злісному невиконанню обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2016. 17 с.
13. Томин С. В. Використання тактичних прийомів допиту з метою профілактики кримінальних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 64. 2019. С. 319-331. DOI : <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.29>.
14. Гросс Ганс. Керівництво для судових слідчих як система криміналістики. Київ : «Центр учбової літератури», 2021. 1080 с.
15. Томин С. В., Липак О. А. Криміналістична характеристика особи злочинця та її значення у вирішенні завдань криміналістичної профілактики. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. № 65. С. 271-282. DOI : <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.26>.

16. Чаплинська Ю. А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Вип. 6. С. 181-184. DOI : <https://doi.org/10.15421/3919122>.

17. Концептуальні засади методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості: теорія та практика : монографія. К. О. Чаплинський, Н. В. Павлова, В. С. Березняк. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 352 с.

References:

1. Pro zareyestrovani kryminal'ni pravoporushennya ta rezul'taty yikh dosudovoho rozsliduvannya. (N. d.) *Ofitsiyyny sayt Ofisu heneral'noho prokurora: veb-sayt – Office of the General Prosecutor: website*. N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/posts/pro-zareyestrovani-kryminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovo-go-rozsliduvannya-2>. [in Ukrainian].

2. Yefimov, M. M. (2021) Teoretychni ta praktychni zasady metodyky rozsliduvannya kryminal'nykh pravoporushen' proty moral'nosti. *Doctor's thesis*. Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. Dnipro. [in Ukrainian].

3. Tomyn, S. V. (2015) Ob'ekt ta predmet profilaktyky kryminal'nykh pravoporushen' yak okremoho vchennya kryminalistyky. *Prykarpat's'kyu yurydychnyy visnyk – Carpathian Legal Gazette, issue 3 (12), 123-127*. [in Ukrainian].

4. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy (N. d.) *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi rady Ukrainy: veb-sayt - The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine: website*. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

5. Maliarova, V. O. (2013) Rozsliduvannya zlochyniv proty moralnosti u sferistatevykh stosunkiv: teoriia ta praktyka: monohr. / S. M. Husarov (Ed.). Kharkiv : Dysa plus. [in Ukrainian].

6. Zhuravel, V. A. (2011) Profilaktychni zakhody slidchoho v strukturi okremoyi kryminalistychnoyi metodyky rozsliduvannya zlochyniv. *Teoriya ta praktyka sudovoyi ekspertyzy i kryminalistyky - Theory and practice of forensic examination and criminology, issue 11, 24-31*. [in Ukrainian].

7. Novyy tumachnyy slovnyk suchasnoyi ukraiyins'koyi movy (2010) / uklad.: I. O. Radchenko, O. M. Orlova (Eds.). Kyiv : Holyaka V. M. [in Ukrainian].

8. Nikitina-Dudikova, H. Yu. (2022) Profilaktychna diyal'nist' u strukturi kryminalistychnoyi metodyky rozsliduvannya kryminal'nykh pravoporushen' proty statevoyi svobody ta statevoyi nedotorkanosti. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal – Legal scientific electronic journal, issue 5, 586-590*. [in Ukrainian].

9. Profilaktychna diyal'nist' slidchoho pry rozsliduvanni zlochyniv: Lektsiya dlya vsikh form navchannya (2003). Uklad. A. F. Volobuyev. Kharkiv : NUVS. [in Ukrainian].

10. Shepit'ko, V. Yu. (2008) Osoba poterpiloho v systemi kryminalistychnoyi kharakterystyky zlochyniv. *Problemy zakonnosti : respublik. mizhvid. nauk. zb./oidp. red. V. YA. Tatsiy. Kharkiv. : Nats. yuryd. akad. Ukrainy, 2008 - Problems of legality: republics. between of science coll./answer ed. V. Ya. Tatsii. Kharkiv : National law Acad. of Ukraine, 168-174*. [in Ukrainian].

11. Matusovskiy, H. A. (2003) Problemy razvytiya kryminalistycheskoi profylaktyky. *Aktualni problemy kryminalistyky: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 25-26 veresnia 2003 r.) - Actual problems of criminology: materials of the International science and practice conf. (Kharkiv, September 25-26, 2003), 38-41*. Kharkiv. [in Ukrainian].

12. Usova, E. S. (2016) Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannya zlisnomu nevykonannu obovyazkiv po dohlyadu za dytnoyu abo za osoboyu, shchodo yakoyi

vstanovlena opika chy pikluvannya (st. 166 KK Ukrayiny). *Extended abstract of Doctor`s thesis*. Kharkiv National University of Internal Affairs. Kharkiv. [in Ukrainian].

13. Tomyn, S. V. (2019) Vykorystannya taktychnykh pryomiv dopytu z metoyu profilaktyky kryminal'nykh pravoporushen'. *Kriminalistika s sudova ekspertiza – Forensics and forensic examination, issue 64*, 319-331. [in Ukrainian].

14. Hross, Hans. (2021) Kerivnytstvo dlya sudovykh slidchykh yak systema kryminalistyky. Kyiv: «Tsentр uchbovoyi literatury». DOI : <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.29>. [in Ukrainian].

15. Tomyn, S. V., Lyshak, O. A. (2020) Kryminalistychna kharakterystyka osoby zlochynsya ta yiyi znachennya u vyrishenni zavdan' kryminalistychnoyi profilaktyky. *Kriminalistika s sudova ekspertiza – Forensics and forensic examination, issue 65*, 271-282. [in Ukrainian].

16. Chaplyns'ka, Yu. A. (2019) Osoba zlochynsya yak element kryminalistychnoyi kharakterystyky zlochyniv. *Aktual'ni problemy vitchiznyanoi yurisprudentsiyi – Actual problems of domestic jurisprudence, issue 6*, 181-184. DOI : <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.26>. [in Ukrainian].

17. Kontseptual'ni zasady metodyky rozsliduvannya kryminal'nykh pravoporushen' u sferi nerukhomosti: teoriya ta praktyka: monohrafiya (2022) / K. O. Chaplyns'kyy, N. V. Pavlova, V. S. Bereznyak (Eds.). Odesa : Vydavnychyy dim «Hel'vetyka». [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.02.2024

Kryvopusk O., *Lecturer of the Department of Forensics and Pre-Medical Training of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs (Dnipro, Ukraine)*

PREVENTIVE MEASURES IN THE INVESTIGATION OF MALICIOUS FAILURE TO FULFILL THE DUTIES OF CHILD CARE

The article is devoted to a comprehensive analysis of the views of scientists on the forensic prevention of crimes related to the commission of malicious failure to fulfill the duties of caring for a child.

It is emphasized that in the scientific community there are numerous discussions on the concept of forensic prevention, its structure, etc. The need to define the concept of forensic prevention of crimes related to the commission of malicious failure to fulfill the duties of caring for a child, in order to solve a number of theoretical and practical problems arising in the investigation of these crimes, is indicated. The study states that the basis of preventive activity, most scientists put actions to prevent and suppress a criminal offense, as well as the establishment of the causes and conditions that contribute to the commission of a criminal offense. Instead, taking into account the specifics of this type of crime, the author notes that an equally important task is to apply measures of an informational nature, and measures to influence the behavior of persons who are prone to unlawful behavior in order to prevent the commission of crimes of this category in the future.

The article, on the basis of the analysis, specifies the determinants typical for committing malicious failure to fulfill the duties of caring for a child. According to the results of the study, the author offers a list of the most effective preventive measures, which individually or in their entirety will reduce the number of crimes committed in this category.

The author formulated his own vision of further research and use in practical activity of the main aspects of forensic prevention of malicious failure to fulfill child care duties, and also outlined the main preventive measures used by authorized persons in the process of pre-trial investigation of criminal proceedings, which have signs of malicious failure to fulfill child care duties.

Keywords: malicious failure to fulfill the duties of caring for a child, pre-trial investigation, forensic prevention, causes and conditions that contribute to the commission of a crime, a child.

DOI: 10.33766/2786-9156.105.341-355

УДК: 343.98 (477)

*Твердохліб В. М., аспірант Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України (м. Харків, Україна)*

e-mail: volodymyr.1117@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-6544-2378>

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Статтю присвячено визначенню тих кримінальних правопорушень, що пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, а також здійсненню криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень цієї групи на основі аналізу висловлених у юридичній літературі наукових точок зору та з урахуванням текстуального аналізу кримінального законодавства.

На підставі аналізу теоретичних розробок українських учених узагальнено, що криміналістична класифікація кримінальних правопорушень не може здійснюватися без урахування кримінально-правових ознак певної групи кримінальних правопорушень, адже останні є базовими та системоутворюючими, тому що уособлюють обов'язкові елементи складів цих кримінальних правопорушень.

Установлено, що, залежно від специфіки злочинів досліджуваної групи, як класифікаційні підстави, обираються ті криміналістично значущі критерії, котрі забезпечують можливість диференціації кримінальних правопорушень на окремі групи задля подальшого їх ґрунтовного дослідження та вироблення уніфікованих науково обґрунтованих рекомендацій з приводу окремих тактичних та організаційних аспектів їх розслідування і, таким чином, визначення специфіки досліджуваної групи кримінальних правопорушень щодо інших груп, забезпечення потенційної побудови індивідуалізованої криміналістичної методики розслідування.

На підставі текстуального аналізу положень кримінального законодавства визначено кримінальні правопорушення, що можуть бути віднесені до групи тих, які пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв. Розроблено їх криміналістичну класифікацію за: 1) особливостями способу та об'єкту (предмету) посягання, якому за-